
Velika seoba Bježanje i migracija u 20. stoljeću

PETER J. OPITZ*

Sažetak

Autor govori o jednom od najvećih problema dvadesetog stoljeća – problemu migracija. Rad je podijeljen u četiri dijela: u prvom, pažnju posvećuje empirijskim nalazima; u drugom govori o uzrocima unutarnjih i međunarodnih migracija; treći dio je skiciranje mogućih perspektiva i, četvrti, označavanje mogućih prijedloga kao protumjera. Dvadeseto stoljeće razlikuje se po premještanju regionalnih težišta migracija. U prvoj polovici stoljeća međunarodna kretanja izbjeglica uglavnom se događaju na europskom prostoru. U drugoj polovici stoljeća, težište migracija pomaknuto je sa sjeverne na južnu Zemljinu polutku. Jedan od glavnih uzroka migracijama je rat i nasilje koje ga prati. Teška gospodarska situacija, nagli porast stanovništva, ekološke katastrofe i erozija tradicijskih svjetonazora, također su važni uzroci. S obzirom na obilježja glavnih uzroka migracija, teško je vjerovati da će se situacija početkom 21. stoljeća značajnije poboljšati. Međunarodnim organizacijama i državama ostaje jedino ublažavanje toga problema kroz kreiranje dugoročnih strategija kojima bi se pokušalo djelovati na uzroke migracija.

Tko god izlagao o globalnome događaju bježanja i migracije, postupa ispravno ako počne s *captatio benevolentiae*, tj. s molbom za obzirnošću. Jer je područje o kojemu je pri tome riječ tako golemo, a promjene koje se u njemu događaju tako brze i spektar pojedinačnih problema tako širok da se čak pri velikodušno odmjerenom vremenu za predavanje mnogi aspekti ukupne problematike ne prikažu dostatno. Opasnost površnosti raste ako je potrebno uključiti i povijesnu dimenziju događanja, kao što je to slučaj u ovome referatu. Najprije ću se posvetiti empirijskim nalazima i dotaći se nekih najvažnijih *brojki i oblika migracije*, zatim ću se pozabaviti najvažnijim *uzrocima* unutarnje i međunarodne migracije; treći dio je skiciranje *perspektiva* razvoja problema, a završni, četvrti, označavanje nekih točaka s kojih se mora početi s *protustrategijama*.

* Peter J. Opitz, profesor Geschwister-Scholl instituta, Sveučilište u Münchenu.

Empirijski nalazi

Već su davno oštromni promatrači suvremenih događaja proglasili 20. stoljeće “stoljećem izbjeglica”. Ta je procjena valjana i danas, na njegovu kraju. Tako statistike UNHCR-a navode potkraj 1997. godine oko 13,2 milijuna izbjeglica u svijetu¹. Ta je brojka još premalena i odnosila se jedino na one ljude koji su prešli granice svoje države. Da su ubrojane takozvane *internally displaced persons*, dakle “unutarnje izbjeglice”, tj. oni ljudi koji bježe *unutar* svoje države, povećala bi se na oko 40 do 50 milijuna ljudi. Istražuju li se posebna obilježja ukupne strukture “stoljeća izbjeglica”, druga je polovica stoljeća temeljito drukčija od prve u jednome: u premještanju regionalnih težišta bježanja. Ako su se u prvoj polovici stoljeća međunarodna kretanja izbjeglica usredotočila na europski prostor – Malcolm Proudfoot naveo je 40 milijuna izbjeglica i prognanika samo kao posljedicu Drugog svjetskog rata u Europi² – u drugoj su se polovici težišta pomakla u “južne” regije. To je pomicanje počelo ubrzo nakon Drugog svjetskog rata jednom od najvećih razmjena stanovništva ovoga stoljeća: povodom podjele Britanske Indije 15. kolovoza 1947. godine pobjeglo je u samo nekoliko tjedana, pod uvjetima sličnim građanskome ratu, oko 8,5 milijuna Hindusa i Sikha u Indijsku uniju i 6,8 milijuna muslimana u oba dijela Pakistana. Započelo je vrijeme procesa stvaranja nacija, na čiji je račun sljedećih desetljeća išao sve veći broj izbjeglica.

Brzi porast broja izbjeglica u južnim regijama jasno se očitavao u statistikama Ureda *Visokoga povjerenika za izbjeglice (United Nations High Commissioner for Refugees/ UNHCR)* u Ženevi, koji je u prosincu 1949. godine osnovala Opća skupština Ujedinjenih naroda i koji je počeo raditi 1. siječnja 1951. godine. Ako su one iskazivale 1960. godine tek 1,5 milijuna izbjeglica – u tu statistiku nije ubrojano mnogo više od milijun³ palestinskih izbjeglica, za koje je skrblila *United Nations Relief and Work Agency* – brojke su se do 1970. godine popele na 2,5 milijuna i do 1981. godine na 8,2 milijuna. To je bilo vrijeme *boat people* iz Vijetnama, bujice izbjeglica na Rogu Afrike i iz Afganistana. I narednih su desetljeća brojke rasle i iznosile 1990. godine 14,9 milijuna. Izbijanjem krvavih sukoba u kavkaskoj regiji i u raspaloj Jugoslaviji broj izbjeglica 1993. godine dosegao je oko 15 milijuna, svoj dosad najviši stupanj u svijetu, da bi zatim do 1995. opet pao na 14,4 milijuna ljudi. Ako je broj osoba o kojima je UNHCR skrbio 1997. godine s ukupno 22,7 milijuna puno veći od toga, to je ponajprije posljedica jasno proširenoga mandata UNHCR-a proteklih desetljeća, koji je zadužen i da skrbi o velikim skupinama “unutarnjih izbjeglica”.

Ove nagomilane izbjegličke brojke imaju, dakako, znatan nedostatak: one pokrivaju značajne razlike u regionalnoj podjeli. Tek prema regijama razlikovana svrstavanja pokazuju da pretežiti udjeli otpadaju na južne regije, dok je udio onih iz razvijenih zemalja koji traže zaštitu mnogo niži (Tabl. 1).

¹ *World Refugees Survey 1996.*, U.S. Committee for Refugees, Washington 1996.

² Proudfoot, Malcolm, *European Refugees 1939-1952*, London 1956., 34.

³ Sljedeći se brojčani podaci oslanjaju na publikacije UNHCR-a, posebice na izvještaje UNHCR-a iz 1994. i 1995./96. godine “O položaju izbjeglica u svijetu”, na njemačkom jeziku u *Dietz Verlag*.

Tablica 1: Izbjeglince 1980.-1995.

	1980.	1985.	1990.	1995.	1997.
Afrika	3,7	3,5	5,6	6,7	4,3
Azija	2,3	5,7	7,9	5,0	4,8
Europa	0,6	0,7	0,9	1,8	3,1
Latinska Amerika	0,2	0,3	1,2	0,1	88,000
Sjeverna Amerika	1,2	1,4	1,5	0,7	720,000
Oceanija	0,3	0,1	0,1	0,05	75,000

Izvor: Sastavljeno prema podacima UNHCR-a

Osobito su kretanjem izbjeglica krajem 1997. godine jako pogođeni Iran s oko 2 milijuna izbjeglica (pretežito iz Afganistana i Iraka), Savezna Republika Njemačka sa 1,2 milijuna, Pakistan sa 1,2 milijuna, Jugoslavija sa 548.000, Demokratska Republika Kongo sa 450.000 i Sudan sa 405.000. Uzmemo li u obzir da se talijanska vlada u proljeće 1997. godine zbog navale 15.000 albanskih izbjeglica osjetila prisiljenom proglasiti izvanredno stanje u zemlji te da su nesuglasice o politici prema izbjeglicama izazvale u Rimu njezinu krizu, postaju jasnim opterećenja kojima su izložene mnogo siromašnije južne zemlje – čak ako se ima u vidu da UNHCR i druge međunarodne humanitarne organizacije preuzimaju dio troškova.

I pri *migraciji u širem smislu* – dakle kod onih ljudi koji napuštaju svoju domovinu ne pod političkim pritiskom, već iz gospodarskih i socijalnih razloga, više ili manje dragovoljno, ali ponajprije u nadi da će u drugim regijama naći bolje životne uvjete – kraj Drugog svjetskog rata označava vremensku stanku. Dakako, vremenski okvir u kojemu se ona događa seže mnogo dalje od početka 20. stoljeća – može se reći sve do 1492. godine, čija je 500. godišnjica svečano obilježena tek prije nekoliko godina. Jer ubrzo nakon otkrića Novog svijeta počela su migracijska kretanja iz Europe. Danas se jedva mogu utvrditi točne brojke nove migracije, ali je sigurno da je ova migracija imala znatne dimenzije. Tako statistike samo za vrijeme između 1800. i 1960. godine iskazuju oko 61 milijun ljudi koji su napustili Europu, da bi u svijetu – ponajprije u Americi – potražili svoju sreću. Među njima su bili, doduše, mnogi koji su tražili zaštitu od političkoga i vjerskog progona, ali je većini bilo stalo do poboljšanja životnih uvjeta; to su bile “siromašne izbjeglice” i “radne izbjeglice” u modernom smislu. Dublji uzroci europske migracije pokazuju neke sličnosti s onima našega doba. Tako je Europu početkom 18. stoljeća zahvatio snažni demografski rast: stanovništvo se povećalo od 180 milijuna ljudi 1800. godine na 428 milijuna 1910. godine, sa socijalnim i gospodarskim posljedicama po kojima se iseljavanje činilo razumnom alternativnom, pogotovu što je prekomorsko putovanje zbog tehničkog razvoja bilo sve jeftinije i brže te uskoro izgubilo mnoge od svojih nekadašnjih rizika⁴.

⁴ Emmer, P.C./Mörner, M. (Eds.): *European Expansion and Migration. Essays on the Intercontinental Migration from Africa, Asia and Europe*, New York et al. 1992., te Körner, H., *Internationale Mobilität der Arbeit*, Darmstadt 1990.

Premda se iseljavanje iz Europe nastavilo i poslije Drugog svjetskog rata i sa 7 milijuna ljudi između 1945. i 1960. godine ostalo nadalje na visokoj razini, krenule su sada *protubujice* iz Azije, Afrike i Kariba, koje su postupno jačale. Glavni je uzrok tome bio raspad europskih kolonijalnih carstava. One su se isprva sastojale od stotina tisuća bijelih naseljenika koji su – djelomice dragovoljno, djelomice na pritisak novih gospodara – napuštali južne regije, u koje su se njihovi predci doselili prije nekoliko naraštaja; često su ih pratili oni dijelovi domaćega stanovništva koji su s njima surađivali. Glavni su kontingenti bili 236.000 Nizozemaca, koji su između 1945. i 1956. godine napustili nizozemske posjede u jugoistočnoj Aziji, 1956. godine više od milijun francuskih naseljenika iz Maroka i Tunisa, za kojima je do 1966. godine došao prema Avignonskom ugovoru milijun takvih iz Alžira; u godinama nakon 1975. više od 800.000 portugalskih povratnika te, na koncu, desetine tisuća naseljenika iz bivših britanskih kolonija. Ovdje valja podsjetiti na to da je već u kolonijalno vrijeme bilo krupnih migracijskih kretanja u južnim regijama. Tako su pod većom ili manjom prisilom došli tamilski radnici iz južne Indije na Cejlon, veće skupine Indijaca iselile su se u jugoistočnu Aziju, Oceaniju i Afriku; ali najviše je radnih migranata bilo među Kinezima, koji su se od početka 19. stoljeća u sve većem broju iseljavali u jugoistočnu Aziju i Sjedinjene Američke Države. Prema procjenama Komiteta za prekomorska kineska pitanja iz Taipeiha sada izvan Kine živi 36 milijuna Kineza.⁵

Pokretač novih migracijskih bujica iz južnih regija bio je gospodarski polet razvijenih zemalja nakon Drugog svjetskog rata i s time započeto izravno angažiranje radnika. Pri tome su glavnim ciljevima useljavanja ostali i dalje ponajprije Sjeverna Amerika i Australija. Prema procjenama UN-a, *godišnje* je u razvijene zemlje pedesetih godina useljavalo 536.000 ljudi. Ta je brojka porasla sedamdesetih godina na 1,404 milijuna, da bi u prvoj polovici osamdesetih godina pala na 1,047 milijuna zbog težih gospodarskih uvjeta i sve restriktivnije politike useljavanja u razvijenim zemljama. Zatvaranjem tržišta rada u tim zemljama počelo je razdoblje ilegalnih migracija.⁶

Od osamdesetih godina razvile su se i druge gospodarski prosperitetne svjetske regije u zemlje-ciljeve migracije – *prvo*, države Zaljeva, izvoznice nafte, u koje su, sada obogaćene, došli milijuni stranih radnika iz siromašnijih arapskih država, ponajprije iz Azije; od samo 650.000 početkom sedamdesetih godina porastao je broj radnih migranata do početka devedesetih godina na oko 9 milijuna.⁷

Drugi cilj postali su sve više Japan i “tigarske države” jugoistočne Azije. Tako je porastao broj stranih radnika u Japanu od samo 783.000 godine 1980. na 1,2 milijun 1991. godine; njihov se broj devedesetih godina povećao u Singapuru i Hongkongu na po 300.000, slično je bilo na Tajvanu i u Južnoj Koreji. Porast broja doseljenika zabilježila je i sljedeća generacija “tigarskih država”: tako je broj – većinom ilegalnih – stranih radnika procijenjen u Maleziji na 1,3 do dva milijuna, u Tajlandu na 600.000 do milijun. Ciljem pojačanoga doseljavanja postale su i gospodarski manje uspješne države. Tako je Bangladeš izveo dijelom svoj višak stanovništva u susjedne zemlje,

⁵ Weggel.

⁶ *United Nations, World Population Prospects 1990.*, New York 1991.

⁷ Izvor kod Ferdowski, 230.

poglavito u Indiju, gdje se broj neželjenih doseljenika procjenjuje na 20 milijuna. Zabrinjavajuće doseljeničke brojke iz Kine bilježi također ruski Daleki istok. To vrijedi jednako za himalajsku državu Butan, koja se brani od stotina tisuća doseljenika iz Nepala.

Za razliku od migracije u Sjevernu Ameriku, Europu i Australiju, u slučaju migracije u ove zemlje nije riječ u trajnome iseljavanju, već većinom o vremenski ograničenim boravcima, najčešće ne duljim od pet godina, koji služe ponajprije povećanju obiteljskoga dohotka. Ali devizne doznake zarađene na taj način znatne su, i za nacionalne ekonomije zemalja iz kojih migranti potječu veoma značajne. Tako je njihov udio iznosio u bruto-nacionalnom proizvodu (BNP) Bangladeša 1993. godine 4,2%, a udio u robnom izvozu čak 44,1% (Tabl. 2).

Tablica 2: Udio deviznih doznaka u BNP-u i robnom izvozu odabranih azijskih zemalja u razvoju (u %)

	Godina	BNP	Robni izvoz
Filipini	1980.	1,9	10,6
	1985.	2,6	17,4
	1990.	3,3	17,8
	1993.	4,7	22,3
Bangladeš	1980.	2,2	36,1
	1985.	4,0	50,2
	1990.	3,7	46,6
	1993.	4,2	44,1
Indija	1980.	1,6	32,7
	1985.	1,1	25,6
	1990.	0,7	12,4
	1993.	-	-
Pakistan	1980.	8,9	82,1
	1985.	8,7	97,2
	1990.	5,5	40,4
	1993.	3,3	23,7
Šri Lanka	1980.	3,5	13,1
	1985.	3,9	17,7
	1990.	4,6	19,9
	1993.	5,4	19,8

Izvor: Asian Development Outlook 1996/1997.

Nacionalnoekonomska korist radne migracije time je – barem kratkoročno – znatna i objašnjava interes vlada zemalja u razvoju za otvorena tržišta rada.

Ali, s njom su povezani i značajni problemi – jedan je od njih takozvani *brain drain*, tj. odseljavanje, odnosno ciljano angažiranje liječnika, inženjera, tehničara,

znanstvenika i drugih skupina. Njihovim odseljavanjem moraju pogođene zemlje otpisati ne samo dijelove investiranoga kapitala u njihovo obrazovanje nego je još problematičniji gubitak za razvojne procese hitno potrebne kvalificirane radne snage i stručnjaka.

Upravo se na primjeru “tigarskih” država može pokazati problematika koja je povezana s ovom radnom migracijom: brutalno protjerivanje radnih migranata u slučaju političkih i/ili gospodarskih poteškoća. Devedesete godine imaju u tome pogledu dva spektakularna primjera.

U *prvome primjeru* riječ je o Zaljevu, gdje je napadom Iraka na emirat Kuvajt i praprimnim borbama izazvan nasilni povratak milijuna radnih migranata. Pri tome se taj povratak nije odnosio samo na Kuvajt već je prešao i na druge države Zaljeva. Najviše je time bilo pogođeno 750.000 Palestinaca i Jordanaca, 700.000 Egipćana, 850.000 Jemenaca te stotine tisuća azijskih radnika.⁸ Osim ljudske tragedije, protjerivanje je pogodilo i zemlje iz kojih su migranti došli, kojima su time ne samo odjednom nestali važni devizni prihodi nego su još više opterećena ionako prezasićena tržišta rada.

Drugi je primjer takozvana azijska kriza, tj. financijski i gospodarski kolaps nekih jugoistočnoazijskih “tigarskih” država – posebno Tajlanda, Indonezije, Malezije i Južne Koreje. Događaji su dvostruko djelovali na migracije: prvo, protjerivani su radni migranti iz tih država, pri čemu su osobito pogođena oko 2 milijuna ilegalnih migranata. To se odnosi posebice na Tajland i Maleziju. Tajland, koji je već između siječnja i listopada 1997. godine protjerao 100.000 stranaca, sada hoće dodatno poslati kući 300.000 od ukupno 943.000 ilegalnih migranata; mnogi od njih su došli iz susjedne Burme. U Maleziji je vlada najavila da neće produljiti radne dozvole za 700.000 radnih migranata, od kojih su mnogi radili u do tada veoma propulzivnim građevnim i uslužnim sektorima. Broj stranih radnika iznosio je ukupno u Maleziji 1997. godine 1,7 milijuna, od toga 1,14 milijuna legalnih – 65% iz Indonezije, 22% iz Bangladeša i 7% sa Filipina.⁹

Nasuprot izgonu legalnih i ilegalnih doseljenika, povećava se broj ilegalnih migracija. To vrijedi posebice za Indoneziju, jako pogođenu gospodarskom krizom. Unatoč rigoroznim mjerama izгона u Maleziji, može se očekivati pojačanje ilegalne migracije iz Indonezije ako se u ovoj zemlji ne stabilizira gospodarstvo. Predvidive su posljedice povećanje međunarodnoga krijumčarenja ljudima preko dobro uhodanih “šleperskih” organizacija te sve jače izrabljivanje migranata od strane “traffickera” i poslodavaca koji zapošljavaju ilegalce.¹⁰

Ne postoje točniji podatci o opsegu međunarodne migracije. Zato su i procjene konferencije, koju su u proljeće 1994. održali Međunarodna organizacija rada (ILO), Međunarodna migracijska organizacija (IMO) i UNHCR, prema kojoj je 1993. godine u svijetu živjelo 70 do 85 milijuna ljudi u drugim zemljama, vjerojatno znatno ispod

⁸ Ferdowsi, 230 sl.

⁹ IOM News, br. 2/98., 5.

¹⁰ Ghosh Bimal, *Masses Huddled and Shores Uncertain, Insights into Irregular Migration*. Martinus Nijhoff Publishers, 1998.

stvarnoga broja, pogotovu što te procjene ne uključuju ilegalne migrante, čiji se ukupni broj procjenjuje na mnogo više od 100 milijuna.¹¹ Tome treba dodati seobe koje je izazvao slom Sovjetskog Saveza i koje su osobito veoma opsežne u kavkaskoj regiji i u srednjoj Aziji. Dodajmo, nadalje, i pola milijuna stranaca, poglavito iz azijskih zemalja u razvoju, koji prema procjenama stručnjaka ilegalno borave u Rusiji kako bi se odatle odselili dalje u Europu i Sjevernu Ameriku. Nejasna je, na koncu, intenzivnost migracije iz Kine u nove države srednje Azije i ruska dalekoistočna područja; prema službeno nepotvrđenim vijestima, njih je više od dva milijuna. Ukupno se broj ljudi koji većinom ilegalno godišnje napuštaju Kinu procjenjuje na oko 700.000, od kojih samo 200.000 ostaje u Aziji, dok se drugi sele dalje.¹²

Migracijska situacija u južnim regijama nije međutim obilježena samo *međunarodnim*, odnosno *intraregionalnim* seobama. Tome valja dodati – slično kao kod bježanja – mnogo opsežniju *unutarnju* migraciju iz siromašnih seoskih područja u gradove Juga. Prema procjenama kineske vlade, godine 1995. bilo je oko 30 milijuna ljudi iz takvih područja koji su tražili posao u gradovima i gospodarski naprednim primorskim pokrajinama.¹³ S obzirom na brz porast stanovništva i ulazak jakih godišta u radni život, može se predvidjeti dalje bujanje tih unutarnjih seljenja. Do kraja stoljeća očekuje se više od 40 milijuna ljudi.¹⁴ Stanje je slično u mnogim drugim regijama Juga i odražava se najjasnije u burnome porastu gradskog stanovništva. Dok je 1950. godine u zemljama u razvoju živjelo tek 285 milijuna ljudi (17% ukupnoga stanovništva) u gradovima, njihov će broj 2000. godine iznositi 2,2 milijarde (45% ukupnoga stanovništva), pri čemu porast nastaje barem za polovicu od doseljenika (Tabl. 3).

Očiti su problemi što iz ovoga nastaju za vlade i gradske uprave: seobama se jedan dio masovnoga siromaštva premješta iz seoskih područja u gradove, u kojima time, unatoč većim mogućnostima za rad, raste broj nezaposlenih i nedovoljno zaposlenih. Nekontroliranim doseljavanjem rastu kriminal, prostitucija i trgovina drogom; nadalje rastu stambeni, opskrbni i ekološki problemi, pogotovu što je porast gradova u mnogim regijama povezan s brzim porastom motorizacije.

To je negativna strana pokraj koje se, dakako, ne smiju previdjeti pozitivne posljedice unutarnje migracije. To su, kao što je pokazano na primjeru Kine, koja je pravi primjer i za druge regije u razvoju¹⁵: smanjenje nezaposlenosti u siromašnim i prenapučenim seoskim područjima te rasterećenje tamošnjih socijalnih fondova, pritjecanje kapitala u takva područja transferom migracijskih radova, koji pridonose ne samo

¹¹ International Labour Organization/International Migration Organization/UNHCR, *Migrants, Refugees and International Cooperation*, Ženeva 1994., 2.

¹² Vidi o tome priloge Berndta Knabea o Ruskoj Federaciji, Uwea Halbacha o Kavkazu i Srednjoj Aziji te Klausu Birka o Narodnoj Republici Kini, u Opitz, Peter J., (ured.), *Der globale Marsch. Flucht und Migration als Weltproblem*, Beck, München 1997.

¹³ Cheng Li, Surplus Rural Laborers and Internal Migration in China, u *Asian Survey*, 11/1996., 1122-1145 (1134).

¹⁴ *Ca* 4/1996., 369.

¹⁵ Taube, Migration von Arbeitskräften in der VR China, u *ifo-Schnelldienst* 22/97., 22.

potrošačkoj potražnji već i investicijskoj djelatnosti na selu te, napokon, kvalificiranje seoske radne snage iskustvima i novostečenim vještinama povratnika.

Tablica 3: Stupanj urbanizacije i gradsko stanovništvo zemalja u razvoju 1950. do 2000. godine prema kontinentima

	Stupanj urbanizacije			Gradsko stanovništvo (u milijunima)			Stanovništvo milij. gradova (u milij.)		
	1950.	1990.	2000.	1950.	1990.	2000.	1950.	1990.	2000.
Latinska Amerika	41,5%	71,5%	76,4%	68,8	235,6	411,3	20,32	108,3	144,0
Azija	16,4%	34,4%	42,7%	226,5	1.070,4	1.1585,4	67,41	256,9	304,1
Afrika	14,5%	33,9%	40,7%	32,2	217,4	352,4	5,92	41,8	75,3

Izvor: Korff, u: Opitz, Grundprobleme der Entwicklungsregionen, München 1997.

Uzroci unutarnje i međunarodne migracije

Migracija je *djelovanje*. Ona je posljedica odluka ljudi da napuste svoju domovinu, sa svojim obiteljima ili sami, privremeno ili zauvijek. Da bi se to djelovanje shvatilo, moraju se poznavati *uzroci* na kojima se ono temelji. Glavni je uzrok bježanja i migracije iskorijenjenost sve većega broja ljudi u mnogim svjetskim regijama. Ona ima različite razloge, ali je ponajprije posljedica sve veće surovosti tih regija, a ta je surovost, opet, rezultat niza procesa koji sežu daleko u prošlost, koji su sve više konvergirali u drugoj polovici 20. stoljeća i time se po svome djelovanju uzajamno zaoštrili. Posebno je pri tome značajno pet procesa i njima odgovarajućih problemskih kompleksa.

Prvi je proces jasno povećanje istovremeno vođenih ratova i građanskih ratova nakon Drugog svjetskog rata; od samo četiri rata 1945. godine porastao im je broj na ukupno 51 godine 1991. Činjenica da se većina tih sukoba vodila u južnim regijama – 186 od 198, objašnjava velik broj izbjeglica u južnim zemljama; a činjenica da je u većini tih ratova riječ o građanskim ratovima, objašnjava velik udio unutarnjih izbjeglica (Tabl. 4).

Za tu učestalost ratova odgovorna su ponajprije tri uzroka:

- sukob Istok-Zapad, koji je rano prešao i na južne regije i čije posljedice ni do danas nisu prevladane;
- proces dekolonizacije, koji je prouzročio raspad velikih zapadnih prekomorskih imperija i stvaranje više od 100 država; on se vraćanjem Hong Konga i Macaoa pod kinesku suverenost u ovome stoljeću konačno završava;
- te, na koncu, složenost teritorijalne, političke i gospodarske konsolidacije novih južnih država – dakle ono što se uobičajeno naziva *nation building*.

Tablica 4: Ratovi 1945.-1997. po tipovima

Ratni tip/ Regija	A	B	C	D	A B	A C	A D	B C	B D	A B C	A B C D	Ukupno
Afrika	17	11	2	8	9	3	2	2	1	1	1	57
Azija	11	17	14	2	5	4		2				55
Bivši SSSR	2	7										9
Europa	5	2			1			3	1			12
Latinska Amerika	23	1	5									29
Bliski Istok	7	10	11	1	6					1		36
Zajedno	65	48	32	11	21	7	2	7	2	2	1	198

Izvor: Ferdowski, u Opitz, Grundprobleme der Entwicklungsregionen, München 1997.

A = antirežimski ratovi

B = unutardržavni, vjerski, secesijski i plemenski ratovi

C = međudržavni ratovi za granice

D = antikolonijalni ratovi

Dok su sukob Istok-Zapad i dekolonizacijski proces uvelike završeni, još se ne vidi kraj procesa stvaranja nacija.

Pri sukobima što nastaju u vezi s tim procesima prevladavaju tri osnovna tipa:

a) *Međudržavni sukobi* oko spornih granica i teritorija, nedovoljnih resursa i regionalne prevlasti. Primjeri su za to rat između Indije i Pakistana od 1947. godine za Kašmir, koji je nuklearnim pokusima obiju južnoazijskih država dobio novu dimenziju; iračko nasilno priključivanje Kuvajta te najnoviji sukobi na Balkanu. Svaki je ovaj sukob doveo do stotina tisuća izbjeglica.

b) *Sukobi zbog separatističkih nastojanja* naroda i etnija, koji se, pozivajući se na pravo samoodređenja, hoće odvojiti od postojećih država i osnovati svoje države: Ibo, istočni Pakistanci, Tibetanci, Tamili, Eritrejci, Timorani, Sahauri, Čečenci, Abhazi.¹⁶ Sada je najnoviji od ovih sukoba na Kosovu. I bježanja izazvana u ovim sukobima obuhvaćaju mnogo milijuna ljudi.

c) *Unutardržavni sukobi* – bilo oko pravednije raspodjele zemlje i gospodarskih resursa, bilo oko podjele moći između raznih etnija (npr. Ruanda, Burundi, Sudan), bilo oko političkoga, ideološkog i vjerskog temeljnog poretka država.

Kako su se kroz niz desetljeća frontovske linije ideološki motiviranih obračuna protezale između prozapadnih i proistočnih režima i elita te u Indokini, Afganistanu,

¹⁶ Nakon izbijanja građanskog rata 1992. godine pobjeglo je 300.000 Gruzijaca u Abhaziju, poslije puštanja borbi 1993. godine vratilo se 45.000, od kojih je nakon izbijanja borbi u proljeće 1998. godine ponovno pobjeglo 40.000 (v. *Refugees* 112/1998., 26).

srednjoj Aziji i Africi izazvale golemu bježanju, nastale su osamdesetih godina *dvije nove* frontovske linije, koje su se nakon završetka sukoba Istok-Zapad dalje učvrstile.

Jednu obilježavaju vjerske skupine, koje se opiru procesima sekularizacije i prihvaćanja zapadnjaštva započetih kolonijalizacijom i modernizacijom i bore se za ponovno uspostavljanje vjerski utemeljenih društvenih poredaka. Odatle proizašli obračuni zahvatili su od izbijanja iranske revolucije u veljači 1979. godine – za čijeg je trajanja oko 2 milijuna Iranaca napustilo zemlju – dijelove islamskoga svijeta i prouzročili sukobe između modernističkih i islamističkih elita. Središta su tih sukoba sada Alžir, Egipat, Sudan i Tadžikistan. Čini se da je zasad, doduše, suzbijena, ali nipošto odstranjena opasnost sličnoga razvoja u Indiji – ovdje, dakako, u obliku agresivnog hindu-nacionalizma koji je upravljen protiv 120 milijuna indijskih muslimana.

Druga se frontovska linija očrtava već neko vrijeme u Africi: ona prolazi između autoritarnih, nerijetko korumpiranih i nekompetentnih jednostranačkih režima, s jedne strane, i skupina koje se zalažu za jaču demokratizaciju svojih zemalja. Dok je u nekim afričkim državama uspio nenasilni prijelaz na demokratski izabrane parlamente i predsjednike – kao u Beninu, Zambiji, Malaviju, Mozambiku, režimi se drugih država – Togo, Zanzibar, Ruanda, Burundi – tome ogorčeno opiru. U Somaliji i Liberiji završili su obračuni dalekosežnim raspadom države i bježanjem više od 2 milijuna ljudi. Zair je dosad ostao pošteđen od ove sudbine, ali se povećavaju znakovi da će se i ova država u sruću Afrike raspasti.¹⁷

Osim ljudskih žrtava – mrtvih, povrijeđenih ili prognanika, ratni događaji opterećuju gospodarski razvoj pogođenih zemalja: oni navode na izdvajanje nedovoljnih resursa za vojni sektor; oslabljuju nacionalnu ekonomiju ratnim djelovanjima, posebice razaranjem proizvodnih postrojenja i odlaskom kompetentnih stručnjaka; ali ponajprije oslabljuju nastajanje funkcionalnih jakih vlada i njihovo usredotočenje na gospodarski razvoj vlastitih zemalja.

Beznadno gospodarsko stanje mnogih mladih država i njihove neprekidne poteškoće pri izgradnji funkcionalnih ekonomija *drugi* je krupni proces, koji se proteže kroz prošla desetljeća i koji je bitno odgovoran za radnu migraciju i migraciju siromašnih. Uzroci su tome i mnoštvo unutarnjih čimbenika i nepovoljni međunarodni okvirni uvjeti. *Unutarnji* su čimbenici bili ponajprije teške hipoteke iz kolonijalne prošlosti – deformirane gospodarske strukture, nepostojanje dinamičkoga poduzetničkog sloja, nekompetentne elite, neučinkoviti obrazovni sustavi te i dalje postojeće ovisnosti o kolonijalnim metropolama. To su otežale pogreške *nakon* stjecanja nezavisnosti – izbor neprikladnih razvojnih modela, koji su zapostavljali poljoprivredu i sprječavali izgradnju međunarodno konkurentnih izvoznih industrija; pogrešna alokacija nedovoljnih resursa, previsoki tečaj domaćih valuta; olako uzimani krediti, napuhani državni aparati, korupcija i krajnje visoki vojni izdatci. To mikroekonomsko stanje otežavaju ne manje teški makroekonomski okvirni uvjeti, osobito padom sirovinskih cijena, pogoršanjem *terms of trade*, poraslim kreditnim kamatama, smanjenim inozemnim ulaganjima u

¹⁷ SZ, 9. rujna 1998., *Der Kongo wird zur Beute*.

siromašnijim zemljama u razvoju i protekcionističkim zatvaranjem važnih tržišta u razvijenim zemljama¹⁸.

Gospodarski se položaj znatno zaoštava – a preko njega nasilni unutarnji i međunarodni obračuni – *trećim* procesom: naglim porastom stanovništva, koje se u nekim južnim zemljama udvostručuje u sve kraćim razmacima (Tabl. 5).

Tablica 5: Demografski profili (u milijunima)

	1960.	1993.	2000.
Alžir	10,8	26,7	31,2
Peru	9,9	22,9	26,1
Filipini	27,6	64,8	74,6
Irak	6,8	19,5	23,8
Kenija	8,3	26,4	32,6
Pakistan	50,0	132,9	161,8
Ruanda	2,7	7,6	9,0

Izvor: Prema podatcima iz "Bericht über die menschliche Entwicklung", 1996.

I ovaj je proces usko povezan s uključivanjem izvaneuropskoga svijeta u modernizacijske procese. Dok su, na jednoj strani, ostali konstantnim ponašanje širokih slojeva stanovništva i time plodnost na visokoj razini, u nekim regijama poticani sve većom potrebom za radnom snagom u izvozno orijentiranim ekonomijama, ali i širenjem kršćanskih moralnih predodžaba, vidljivo se produljio životni vijek, na drugoj strani, poboljšanjem higijenskih prilika i zdravstva, a posebice uspješnim suzbijanjem epidemija. Doduše, nazire se u međuvremenu u nizu južnih zemalja očekivani "demografski prijelaz", ali demografi računaju da će se godišnji porast stanovništva od oko 80 milijuna zadržati i sljedećih 15 do 20 godina i da će godišnja stopa porasta tek nakon toga početi padati. Ako su te prognoze točne, tek bi se za oko 50 godina stanovništvo počelo stabilizirati.

Neposredna je posljedica porasta stanovništva zaoštavanje prehrabene politike i politike zapošljavanja. Jedino će pri visokim gospodarskim stopama porasta biti moguće zaposliti oko 700 milijuna ljudi što će u naredna dva desetljeća tek stupiti u radni život. Ne uspije li to, mogu se u gospodarski stagnirajućim regijama sjeverne Afrike, crne Afrike i južne Azije predvidjeti seobe većega opsega. One neće samo prouzročiti bujanje gradova tih regija nego će zahvatiti i dosad slabo naseljene, ekološki labilne regije i tamo degradirati preopterećena tla. Prema procjenama UN-a, samo je osamdesetih godina žrtvovano 1,5 milijardi hektara pašnjaka i oranica nastavljenim pustošenjem i presoljavanjem i time stvorilo milijune *ekoloških izbjeglica*, čiji je broj 1995.

¹⁸ O sadašnjem stanju u južnim regijama vidi Opitz, Peter J. (ured.): *Grundprobleme der Entwicklungsregionen*, te isti: *Weltprobleme*; München/Bonn 1995.; najvažniji i najnoviji statistički podatci nalaze se u *Bericht über die menschliche Entwicklung*, Deutsche Gesellschaft für die Vereinten Nationen, Bonn 1996.

godine procijenjen na 25 milijuna. Višestruko je veći broj onih ljudi čija su područja naseljavanja sada neposredno ugrožena; on iznosi oko 125 milijuna ljudi. Zato je ekološko razaranje *četvrti* kompleks uzroka.

Na koncu, *peti* je kompleks uzroka, dosad uvelike zanemaren jer se teško kvantificira, erozija tradicijskih svjetonazora, vrijednosti i životnih stilova – bilo zbog rastakanja političkih i gospodarskih temelja što ih tradicijskih nose, bilo zbog globalnoga širenja emancipacijskog i potrošačkog načina života zapadnih industrijskih država. Raspad duhovnih tradicija Juga donio je duhovnu iskorijenjenost i dezorijentiranost, ali ponajprije je još više olabavio vezanost ljudi za zavičaj. Bijeg milijuna mladih ljudi iz seoskih krajeva Juga stoga nije samo bijeg od siromaštva i nezaposlenosti već i od tradicijskog načina života, socijalnih struktura i hijerarhija, koje su izgubile svoju valjanost i obvezatnost.

Sve veće gospodarsko, političko, ekološko i duhovno pustošenje velikih svjetskih regija ubrzava iskorijenjenost tamošnjih ljudi i potiče njihovu želju za seljenjem u druge životne prostore. Jačanju te tendencije pridonosi još znatno činjenica da je istodobno s propadanjem životnih uvjeta u jednom dijelu svijeta nastao krupan gospodarski polet u drugom dijelu, koji je zbog toga postao ciljem bježanja. Tako nastale razlike posebno su izražene u *gospodarskome* području, gdje se iskazuju u bijedi i blagostanju, te u *političkome* području, gdje su sučeljeni opća nesigurnost zbog ratova i građanskih ratova te velika sigurnost i očuvanje ljudskih prava. Ne mogu se, međutim, predvidjeti ni opasnosti u *kulturnome* području, gdje se sučeljavaju svjetonazori i vrijednosni sustavi, utemeljeni na nejednakosti, podređenosti i kolektivizmu, i sustavi u kojima središnju ulogu imaju sloboda, jednakost i individualni vlastiti razvoj.

Niz drugih čimbenika pojačava migracijski pritisak s Juga: moderna komunikacijska sredstva, koja predočuju te mnogolike razlike; poboljšane mogućnosti putovanja, koje stvaraju šanse za prevladavanje tih razlika i bježanje iz vlastitoga, beznadnog stanja, ali ponajprije svjetska difuzija zapadnih vrijednosnih sustava, koji propagiraju pravo na socijalnu i prostornu pokretljivost. Time se stvaraju i istodobno legitimiraju zahtjevi ne samo prema domovinskoj vladi nego i prema bogatim svjetskim zemljama. Ti zahtjevi sadržavaju i “pravo na razvoj”, koje treba pomoći da se gospodarske razlike otklone financijskim i tehničkim transferima, i pravo na slobodno doseljavanje. Jer, osobito je u razdoblju “globalizacije” teško shvatiti da razvijene države, doduše, potiču neometanu razmjenu kapitala, dobara i usluga – kao nedavno u *General Agreement on Trade in Services (GATS)* – ali nastoje spriječiti slobodnu razmjenu radne snage u svim uvjetima i svim sredstvima. Za to je primjer novi američki zakon o useljavanju, koji je stupio na snagu 1. travnja 1997. godine i koji otežava boravak bez valjanih dokumenata, a olakšava protjerivanje ilegalnih useljenika. Njihov se broj sada procjenjuje na oko 5 milijuna, od kojih je više od polovine iz Meksika.

Perspektive razvoja problema

Ni u jednome od ovih pet procesa ne vide se perspektive koje daju povod za optimizam: to vrijedi, *prvo*, za nasilne obračune na Jugu. Doduše, broj sukoba očito se smanjuje od 1992. godine; sa 25 ratova, broj je godišnje vođenih ratova 1997. godine za

samo pet godina pao na razinu od 1962. godine.¹⁹ Ipak bi bilo prerano u tome razvoju vidjeti obrat trenda, jer nisu se bitno promijenili dublji politički i gospodarski uzroci na kojima se temelje ratni događaji u južnim regijama.²⁰ Naprotiv, s obzirom na sve oštrije demografske i ekološke čimbenike, sukobi bi se mogli ubrzo povećati. Tako se u Africi, gdje je tamošnjih 11 ratova činilo 44% svih ratova 1997. godine, pokazuju novi etnički naglašeni mogući sukobi. Separatističkim pokretima zapaljeni fitilji tinjaju i dalje u mnogim velikim mnogonacionalnim državama, kao što su Indija, Kina i Indonezija, gdje nakon kraja Suhartova režima postaje mogućim raspad otočke države. To je stanje utoliko opasnije što ni Ujedinjeni narodi nisu mogli ispuniti nade koje su pobudili na kraju sukoba Zapad-Istok uspješnim posredovanjem u nizu sukoba, niti su u raznim regijama nastale regionalne organizacije, koje bi mogle uspješno podržavati svjetsku organizaciju pri osiguravanju mira.

Ni dugoročni strukturalni trendovi svjetske privrede ne obećavaju regijama u razvoju temeljiti obrat, jer barem siromašne zemlje u razvoju nisu sposobne iskoristiti prilike što im se pružaju iz liberalizacije i deregulacije.²¹ Za to im nedostaju ne samo odgovarajući instrumenti da bi mogle učinkovito djelovati na svjetskom tržištu nego i visokokvalitetni proizvodi, kako bi mogle uspjeti u zaoštrenoj konkurenciji. Potpuno će ih mimoći i prilike koje nastaju iz uključivanja trgovine uslugama u pravila Urugvajske runde – kao usluge u području financija i osiguranja, telekomunikacija, prijevoza i turizma. Jer ni u ovim područjima nemaju nikakvih pretpostavki da bi mogle uspješno stupiti u međunarodnu konkurenciju. Štoviše, prijete dalje pogoršanje njihova financijskog položaja s obzirom na novi pad razmjenskoga odnosa sirovina s industrijskim dobrima i još uvijek postojeću ovisnost mnogih siromašnih zemalja u razvoju o izvozu sirovina. Također su mali izgledi za stvaranje novih kapaciteta u uslužnome sektoru izravnim investicijama, jer se u posljednjem desetljeću još više smanjio dotok privatnih izravnih ulaganja u svjetske krizne regije, posebice u Crnu Afriku, Srednji istok i sjevernu Afriku.

Znakovito je za teško gospodarsko stanje mnogih zemalja da je diljem svijeta apsolutno porastao broj siromašnih između 1985. i 1995. godine od 1,051 milijarde na 1,31 milijardu.²² I ako prema podacima Ministarstva vanjskih poslova SAD-a iz proljeća 1997. godine gotovo jedna milijarda ljudi sada nema dovoljno hrane, odnosno da je čak krajnje pothranjena, onda to samo potvrđuje broj od 840 milijuna pothranjenih naveden na Svjetskoj konferenciji o hrani u Rimu. Hoće li uspjeti povećati nužnu proizvodnju živežnih namirnica za prehranu sve brojnijega svjetskog stanovništva sljedećih tri desetljeća za 75%, kako to smatra nužnim Organizacija za prehranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda (FAO), čini se s ovakvim perspektivama posve upitnim.

¹⁹ *Das Kriegsgeschehen 1997. Daten und Tendenzen.*

²⁰ Vidi o tome King, Charles, *Ending Civil Wars*, Adelphi Paper 308, London, ožujak 1997.

²¹ Vidi o tome Hauchler, Ingomar, *Entwicklungspolitik und Globalisierung i Wahl*, Peter, *Die Verlierer der Globalisierung. Der Freihandel und die armen Länder*, u *E&Z*, god.38, 1997.:4.

²² *Bericht über die menschliche Entwicklung*, Bonn 1996.

Demografski porast zadržat će se i dalje na visokoj razini. Prema prognozama Demografskog odjela Ujedinjenih naroda iz veljače 1998. godine svijet će 2050. godine imati 9,4 milijardi ljudi; to je nešto manje od 9,8 milijardi, koliko je procijenjeno 1994. godine. Glavnim uzrokom smanjenja smatraju se manje stope nataliteta u zemljama u razvoju od početka devedesetih godina. Budući da još postoje nejasnoće o njihovim dubljim uzrocima, ostaje otvoreno hoće li se trend nastaviti. To bi moglo ovisiti i o ozbiljnosti demografske politike i time o sposobnosti Juga da financira sve veće troškove za demografski relevantne mjere. Tome bi usmjereno upotrebljena pomoć u razvoju mogla bitno pridonijeti. Ali o tome zasad ne može biti govora. Naime, bez odjeka je ostao zahtjev Kairske konferencije o svjetskom stanovništvu da se udio pomoći u razvoju povisi sa sadašnjih 1% na 4%. Dodjele iznose još ispod podrške od godišnjih 5,7 milijardi USD izračunane u Kairu.

Unatoč ukupno pozitivnome trendu, i dalje je demografsko stanje u mnogim zemljama u razvoju ozbiljno. Samo će se u 75 zemalja više nego udvostručiti njihovo stanovništvo do 2050. godine, a u 28 čak utrostručiti. Tako će Nigerija od 122 milijuna porasta stanovnika godine 1998. imati do 339 milijuna porasta 2050. godine.²³

Do sada je razočarao odjek na preporuke Konferencije UNCED-a u srpnju 1992. godine u Rio de Janeiru. Premda je mnoštvo eksperata stalno iznova ukazivalo na dramatično stanje u zaštiti okoliša, bila je negativna međubilanca o realiziranju *Agende 21*, donesene u Rio de Janeiru, na Izvanrednoj konferenciji UN-a sazvanoj posebno u tu svrhu u srpnju 1997. godine. Ni danas ništa ne upućuje na to da će mjere narednih godina biti i dalje iznad minimuma nužnoga; znakovita je za opće stanje problematika šuma. Tako se može saznati iz izvještaja o šumama, predloženoga u ožujku 1997. godine Svjetskoj konferenciji o prehrani, da je njihovo uništavanje nastavljeno i devedesetih godina. Ukupno je između 1990. i 1995. godine uništeno 65,1 milijun hektara: na Filipinima 16,2% šumskih površina od 1990. godine, u Tajlandu 12,4% i u Maleziji 11,14%. Uzme li se u obzir da je uništavanje zelenih tropskih prašuma bitan čimbenik povećanja stakleničkog plina ugljičnog dioksida, koji ima znatan udio u zagrijavanju Zemljine atmosfere i time u povišenju morske površine, onda je posve jasna važnost za porast broja ekoloških izbjeglica. Jer su time neposredno pogođeni milijuni ljudi naseljeni u dubokim riječnim dolinama i na plitkim obalama.²⁴ Na taj način izazvanim seobama opet će se povećati broj unutarnjih i međunarodnih sukoba. Time se zatvara vražji krug. Kako se pak ne bi pobudio dojam da su za ovakav razvoj i ekološko propadanje općenito odgovorne jedino južne zemlje, upućujemo na to da još nema nužnoga obrata u strukturalnoj i ekološkoj politici velikih industrijskih zemalja i da su i one još daleko od izvršenja obveza preuzetih u *Agendi 21*.

Zaključno se može konstatirati kako svi pokazatelji upućuju na to da će se četiri trenda koje su Castler i Miller identificirali za osamdesete godine nastaviti do kraja devedesetih godina, i vjerojatno mnogo dulje: (1) migracije će biti još *globalnije*, (2) još će se dalje dinamizirati; (3) u svome oblikovanju još će se više *diferencirati*, a udio

²³ *Migration und Bevölkerung*, ožujak/travanj 1998, 7 sl.; dublju analizu problematike pruža Münch, u Opitz, *Weltprobleme 1995*.

²⁴ *Wöhlecke, Umweltflüchtlinge. Ursachen und Folgen*, München 1992.

žena među migrantima još će porasti (“feminizacija”).²⁵ Ovi trendovi nisu po sebi negativni i opasni, naprotiv: oduvijek je migracija skrivala, osim rizika, i velike prilike za ljude koji su krenuli na put i za zemlje pogođene seobama. Ali to je bila samo jedna, svijetla strana; na tamnijoj su seobe praćene također ratom, nasiljem, izrabljivanjem, tlačenjem i diskriminacijom, i mnogi znakovi ukazuju na to da će ponajprije ta negativna obilježja sve jače izražavati lice migracije narednih desetljeća.

Protustrategije

Temeljito popuštanje napetosti u migriranju može se jedino očekivati a i tada samo postupno – ako se ublaže politički, gospodarski, ekološki i demografski uzroci migracijskih procesa. Takvo je ublažavanje jedino moguće dugoročnim, međunarodno koordiniranim i znatnim dijelom također međunarodno financiranim strategijama na globalnoj razini. Prepustiti protumjere samo pojedinim državama, znači zavlčiti ili potpuno sprječavati rješenja, jer je veoma malo južnih država sposobno za samostalne djelotvorne protumjere, pogotovu što se snaga oblikovanja nacionalnih vlada u razdoblju globalizacije jasno smanjuje. Odavno je poznato koje bi mikroekonomske i makroekonomske mjere bile nužne. Njih su u mnogim strategijskim dokumentima razvila ne samo mnoga međunarodna tijela – kao *Commission for the Study of International Migration and Cooperative Economic Development*, Međunarodna migracijska organizacija (IOM), Međunarodna organizacija rada (ILO) i UNHCR, već se nalaze i u dokumentima Ujedinjenih naroda i njihovih nedavno održanih svjetskih konferencija. To su, osim *Agende za mir*, i *Agenda 21* Svjetske konferencije o okolišu i razvoju u Rio de Janeiru 1992. godine, Međunarodna konferencija o stanovništvu i razvoju u Kairu 1994. godine i Sastanak na vrhu za socijalni razvoj u Kopenhagenu 1995. godine.²⁶

Važna *pretpostavka* za praktično *realiziranje* tih mjera u gospodarskome, ekološkom i demografskom području jest uspostavljanje mira i sigurnosti te postojanje funkcionalnih vlada u kriznim regijama. Upravo bi to bilo ono područje u kojemu bi još najbrže djelovale pobočne mjere međunarodne zajednice – pojačano poticanje demokratizacijskih procesa, međunarodna zaštita ljudi i manjina, itd. Kako se teško ta zajednica, međutim, snalazi u ovoj oblasti, pokazuje stanje ne samo u Liberiji, Ruandi i Zairu, već i u Bosni, gdje izgradnja demokratskih struktura veoma teško napreduje i gdje se Daytonski sporazum može provoditi jedino snažnim pritiskom izvana.

Ali čak pri trenutnoj primjeni razvijenih strategija – za koju sada postoje nažalost samo male naznake – još bi dulje vremena potrajala bježanja i migracije. Iz toga slijedi

²⁵ Castler, Steven/Miller, Marc, J., *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, New York 1993.

²⁶ Vidi o tome sistematizirane rezultate u Messner, D./Nuscheler, S. (ured.): *Weltkonferenzen und Weltberichte. Ein Wegweiser durch die internationale Diskussion*, Bonn 1996.

U ovome tekstu riječ je o pisanoj verziji moga predavanja “Velika seoba? Značajke migracije na kraju 20. stoljeća iz povijesne perspektive”, nešto modificirana verzija izlazi istodobno u svesku “*Grundprobleme der Entwicklungsregionen. Der Süden an der Schwelle zum 21. Jahrhundert*”, koji sam uredio za Beck-Verlag München.

da se ublažavanje migracijskih *uzroka* mora dopuniti daljnjim opsežnim kompleksom i katalogom mjera, čiji je cilj racionalno i humano oblikovanje sadašnjih i budućih procesa bježanja i migracije. Taj kompleks mjera dijeli se, opet, na dva velika dijela: *humanitarni* i *društveno-politički*. *Humanitarne* se mjere odnose na one migrante koji se nalaze u akutnim kriznim situacijama i zato im je potrebna brza pomoć izvana. Takvi su ponajprije politički progonjeni prema Ženevskoj konvenciji od 1951. godine i izbjeglice zbog građanskog rata, za koje do sada nema usporedive konvencije.

U pogledu ovih triju skupina postavljaju se ponajprije tri zadatka:

1. Mjere za olakšanje položaja ljudi u bijegu: priprava potrebnih financijskih sredstava – također za financijski preopterećene zemlje prvoga prihvata (*burden-sharing*); izgradnja učinkovitih međunarodnih humanitarnih organizacija; stvaranje, daljnje razvijanje ili pak obrana međunarodno obvezatnih normi i pravnih institucija, koje osiguravaju prihvati politički progonjenih i sprječavaju njihov izgon. S time u vezi važan aspekt, koji se očitovao upravo nakon završetka sukoba Istok-Zapad, jest davanje privremenoga azila ratnim izbjeglicama i izbjeglicama zbog građanskog rata.
2. Mjere za siguran povratak izbjeglica u domovinu i olakšanje njihova tamošnjeg gospodarskog i društvenog ponovnog uključivanja.
3. Mjere za prijelaz u nova područja naseljavanja onih izbjeglica za koje u dogledno vrijeme ne postoji mogućnost povratka pa im se mora naći nova domovina.

Posve drukčije su mjere koje se odnose na drugi aspekt ovoga problemskog kompleksa, na tretman radnih emigranata. U njemu nisu primarne humanitarne mjere za ljude u nevolji, već posebni gospodarski i društveno-politički interesi zemlje doseljavanja. A oni određuju i načelnu odluku za ili protiv doseljavanja – te je li pri tome riječ samo o vremenski ograničenome ili trajnom doseljavanju – i kriterije za odabir doseljenika. Važno je pri tome da se uvjeti rada i boravka privremeno doseljenih oblikuju korektno i humano – prvi su koraci u tome poduzeti *Međunarodnom konvencijom o zaštiti prava svih zaposlenih migranata i članova njihovih obitelji*, koju je prihvatila Opća skupština UN-a 18. prosinca 1990. godine rezolucijom 45/158. Koliko su potrebni ti dogovori pokazuju izvještaji o uvjetima u kojima moraju raditi mnogi inozemni zaposlenici, osobito sve veći broj migrantica, u mnogim zemljama, pa i južnim.

Ne manje važna je brza politička, gospodarska i socijalna integracija trajno doseljenih. S obzirom na sve veći otpor daljnjem doseljavanju u mnogim sjevernim zemljama, uspješna integracija pretpostavlja smanjivanje dubokih predrasuda domaćega stanovništva i time porast akceptiranja i toleriranja drugih rasa i religija. S obzirom na globalizacijskim pritiskom otežani gospodarski i socijalni položaj stanovništva mnogih država OECD-a, taj je zadatak posljednjih godina postao još teži. To ipak ne opravdava njegovo potpuno izbjegavanje i oslanjanje samo na izolacijske mjere, čiji je neuspjeh *a la longue* predvidljiv. Zanimarivanjem integracijskih nastojanja, ali također pretjeranim i od velikoga dijela stanovništva neshvaćenim, i time neprihvaćenim, doseljavanjem, nastala bi ne samo gospodarska i socijalna geta i poticala se ionako postojeća ksenofobija u mnogim zemljama nego bi to negativno utjecalo na poštivanje i proširenje obveza u humanitarnome području i time opteretilo izbjeglice i izbjeglice zbog

građanskog rata. Općenito valja poći od toga da se pojačanim doseljavanjem u razvijene zemlje ne može očekivati rasterećenje južnih tržišta rada, što, dakako, ne isključuje izradu korektnog postupka prema kojem bi se takvo doseljavanje moglo provoditi.

Koliko god su velikodušno oblikovani propisi o azilu i doseljavanju u bogatim regijama, oni nisu signifikantno dovoljni za smanjivanje doseljeničkog pritiska na te regije. Značajniji uspjesi mogu se očekivati jedino od konkretnih i usuglašenih mjera pri suzbijanju uzroka. Ako bi se pri tome zatajilo i ako se ne bi uspjelo u dogledno vrijeme ublažiti probleme koji zatamnjuju obzorja naše budućnosti – porast stanovništva, masovno siromaštvo i razaranje okoliša – dramatično će se pojačati i migracijski pritisak diljem svijeta i, zajedno s problemima što ga prate, također destabilizirati danas još politički i gospodarski stabilne regije.

S njemačkog preveo
Tomislav Martinović

Peter J. Opitz

***THE BIG TREK.
FLEEING AND MIGRATIONS IN 20TH CENTURY***

Summary

The author deals with one of the most pressing problems of the 20th century – the problem of migrations. The essay is divided into four parts. In the first, the author presents empirical findings; in the second, he deals with the causes of the intra- and inter-national migrations; the third part is an outline of feasible perspectives, while the fourth offers possible options as countermeasures.

The 20th century is characterized by the shift of the regional focal points of migrations. In the first half of the century, the inter-national migrations of refugees largely took place in Europe. However, in the second half of the century, the hub of the migrations shifted from the northern to the southern hemisphere. One of the major causes of migrations are wars and the accompanying violence. Other important causes are economic hardships, population boom, ecological disasters and the erosion of traditional values. Judging by the characteristics of the major causes of migrations, it is very unlikely that the situation at the turn of the millennium is going to change significantly. The only thing international organizations and states can do is to alleviate this problem by creating long-term strategies that might strike at the roots of the migration issue.